

ՅՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

ԵՎ

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ

ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

3

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES, RA
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

PROCEEDINGS OF THE INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY
HAIA-3

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК, РА
ИНСТИТУТ АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ

ТРУДЫ ИНСТИТУТА
АРХЕОЛОГИИ И ЭТНОГРАФИИ
ХАИА-3

YEREVAN
IAE PUBLICATION 2019
ЕРЕВАН
ИЗДАТЕЛЬСТВО ИАЭ 2019

ՀՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱԻԱ-3

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱԾԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

3

Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագրական խորհուրդ

Պավել Ավետիսյան (գլխավոր խմբագիր), Լևոն Աբրահամյան, Գրիգոր Արեշյան, Ռուբեն Բադալյան, Միհրան Գալստյան, Տորք Դալալյան (պատասխանատու խմբագիր), Ջուստո Թրախանյան, Թեո վան Լինթ, Լորի Խաչատուրյան, Թամար Հայրապետյան, Հարություն Մարության, Արմեն Պետրոսյան, Համլետ Պետրոսյան, Գագիկ Սարգսյան, Ադամ Սմիթ, Պատրիկ Տոսսապետեան, Պիտեր Քաուի

Editorial Board

Pavel Avetisyan (editor-in-chief), Levon Abrahamyan, Gregory Areshyan, Ruben Badalyan, Peter Cowe, Tork Dalalyan (associate editor), Patrick Donabédian, Mihran Galsyan, Tamar Hayrapetyan, Lori Khatchadourian, Theo van Lint, Harutyun Marutyun, Armen Petrosyan, Hamlet Petrosyan, Gagik Sargsyan, Adam Smith, Giusto Traina

Редакционная коллегия

Павел Аветисян (главный редактор), Левон Абрамян, Тамар Айрапетян, Григорий Арешян, Рубен Бадалян, Мигран Галстян, Торк Далалян (ответственный редактор), Патрик Донабедян, Петер Кауи, Тео ван Линт, Арутюн Марутян, Армен Петросян, Гамлет Петросян, Гагик Саргсян, Адам Смит, Джусто Траина, Лори Хачадурян

Համարի խմբագիրներ՝

Տորք Դալալյան, Ռոման Հովսեփյան, Աստղիկ Բաբաջանյան

Volume editors:

Tork Dalalyan, Roman Hovsepyan, Astghik Babajanyan

Редакторы выпуска:

Торк Далалян, Роман Овсепян, Астхик Бабаджанян

Յ 720 Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 3: /
ՀՀ ԳԱԱ հնագիտ. և ազգագր. ինստ.: Խմբ. Տ. Դալալյան, Ռ. Հովսեփյան,
Ա. Բաբաջանյան, – Եր., ՀԱԻ հրատ., 2019. – 252 էջ: (Հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 3):

ՀԱԻԱ մատենաշարի հերթական՝ 3-րդ հատորն ընդգրկում է երիտասարդ և փորձառու հետազոտողների հոդվածներ, որոնք վերաբերում են վաղ և միջնադարյան հնագիտությանը, ավանդական ծեսին, բանարվեստին ու աշխարհայացքային ընկալումներին, խորհրդային և ետխորհրդային շրջանի մարդաբանությանն ու մշակութաբանությանը, ինչպես նաև արդի աշխարհաքաղաքական խնդիրներին: Ժողովածուն օգտակար կարող է լինել Հայաստանի և հարակից երկրների պատմությանը, մշակույթով ու քաղաքագիտությանը զբաղվող հետազոտողների, ինչպես նաև հայագիտության ամենալայն ու բազմազան խնդիրներով հետաքրքրվող ընթերցողների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽՆԱԴԱՐՅԱՆ ՀԱՆՐՈՒՅԹՆԵՐ

Ա. Ա. Բորոխյան Վիշապ կոթողներն՝ ըստ Ատրպետի արխիվային նյութերի	8
Մ. Մ. Շահամուրադյան «Անապատի օդապարուկների» կառուցվածքի և ձևերի քննություն	21
Ա. Կ. Զուհարյան Վանակատի հումքի օգտահանման սկզբունքները բրոնզի դարում՝ ըստ ՀՀ տարածքից գտնված նմուշների PXRFX վերլուծության տվյալների	36
Տ. Է. Հարությունյան Քարաշամբի հնավայրի նորահայտ շքասեղների ժամանակագրությունը և տիպաբանությունը	47
Բ. Վ. Վարդանյան Կուր-արաքսյան միջագետքի ուշբրոնզեդարյան դամբանային համալիրների սոցիալ-ժողովրդագրական վերլուծության խնդիրներն՝ ըստ Լճաշենի տվյալների (մ. թ. ա. 16–13-րդ դդ.)	65
Ռ. Ա. Հովսեփյան Բուսական մնացորդներ Մաստարա–3 հնավայրի անտիկ դարաշրջանի կարասային թաղումներից	79
ՄԻՋՆԱԴԱՐ	
Տ. Ս. Դալայյան Դիտարկումներ՝ 13-րդ դարում երաժշտական գործիքներին առնչվող աշխարհայացքային ընկալումների վերաբերյալ	92
Գ. Հ. Միրիջանյան, Ս. Հ. Աղայան Դիտարկումներ Գեթունյաց իշխանների տիրույթների մասին՝ ըստ արձանագիր և մատենագիր աղբյուրների	106
Ա. Լ. Գրիգորյան Սոթք–1 ամրոցը և Դվին-Պարտավ առևտրական ճանապարհի սոթքյան հատվածը	117
Ա. Ա. Բարաշանյան, Ք. Զ. Ֆրանկլին Միջնադարյան մշակութային լանդշաֆտը Վայոց ձորում՝ Մետաքսի ճանապարհի համակարգում	125
Ա. Ա. Մարտիրոսյան Դաշտադեմի ամրոցի 2015 թվականի պեղումներով հայտնաբերված կենցաղային քարե առարկաների տնտեսական բաղադրիչի շուրջ	137
Ե. Ե. Վասիկևա Եկեղեցիների տապանաբակերի և վանական գերեզմանատների հնագիտական ուսումնասիրությունն արդի Ռուսաստանում	148

ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ՃԵՍ ԵՒ ԲԱՆԱՐԿԵՍՏ

Ն. Խ. Վարդանյան

«Թագվորի՛ մեր, դո՛ւրս արի» հարսանեկան կատակերգի հորինվածքը
և գործառնականությունը ծեսում 160

Ն. Յ. Խաչատրյան

Երաժշտաբանահիւսական տարբեր ժանրերի փոխազդեցությունն
ու փոխներթափանցումը հայ ժողովրդական օրօրներում 173

ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԵՒ ԵՏԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՇՐՋԱՆԻ
ՄԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. Գ. Միքայելյան

Բանտի մշակութային մարդաբանությունն՝
ըստ Փարաջանովի ստեղծագործությունների 186

Հ. Մ. Մուրադյան

Մշակույթի տները խորհրդային և ետխորհրդային
Հայաստանում. ժառանգականությունը, գործառության
և իմաստային փոխակերպումները 194

Ա. Ն. Նալբանդյան

Թուրքիայի մշակութային քաղաքականությունը Վրաստանում 204

ՍՓՅՈՒԻՔՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

Ա. Գ. Անդրիկյան

Կ. Պոլսի պատրիարքարանի ներկայիս իրավիճակը 215

Հեղինակների մասին 224

ՀԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
3

III

ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԾԵՍ
ԵՒ ԲԱՆԱՐԿԵՍ

Նվարդ Վարդանյան, ք.գ.թ.
ՀԱԻ, ԵՊՀ

«ԹԱԳՎՈՐԻ՝ ՄԵՐ, ԴՈՒՐԱ ԱՐԻ» ՀԱՐՍԱՆԵԿԱՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳԻ ՀՈՐԻՆՎԱԾԸ ԵՒ ԳՈՐԾԱՌՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԾԵՍՈՒՄ

Հայոց հարսանեկան երգերի բնագրերի մեջ տարբերակների մեծ թվով առանձնանում է «Թագվորի մե՛ր, դու՛րս արի» սիրված կարակերգը: Երգի՝ փեսայի փան շեմի ծեսերին զուգահեռ կարարման մասին է վկայում Հայաստանի բազմաթիվ շրջաններից հավաքված ազգագրական և բանագիրական նյութը: Մեր օրերում թեև հարսանեկան երգերը հիմնականում կորցրել են իրենց ծիսական նշանակությունը և շար հազվադեպ են կատարվում, սակայն հիշյալ կարակերգը երբեմն շարունակում է հնչել հարսանեկան փոնական սեղանների շուրջ: Ծիսերգի՝ մերօրյա ժողովրդականությունը պայմանավորված է նաև Կոմիտասի արեղծած հիանալի մշակմամբ, որն այսօր կարծես մոռացնել է րվել երգի մյուս բոլոր տարբերակները և շարունակում է կատարվել թե՛ բեմերից ու թե՛ ժողովրդի մեջ:

Հայ բանագետների աշխատություններում այս ծիսական կարակերգը առանձին քննության չի ենթարկվել: Երկա հորվածում դիտարկվելու են նշված ծիսերգի 18 տարբերակներ, քննվելու են դրանց կառուցվածքային և հորինվածքային յուրահատկությունները, ծեսում ունեցած գործառույթն ու իմաստաբանությունը:

Հիմնաբառեր՝ հարսանեկան ծիսերգեր, շեմի ծեսեր, կատակերգ, կառուցվածք, գովք, ծաղր, հարս, սկեսուր:

Կատակերգի տեղը ծիսական համալիրում

«Թագվորի՛ մեր, դու՛րս արի» հարսանեկան սիրված կատակերգի կատարման ժամանակը ծիսական շրթայում բավական կայուն է: Ազգագրական գրառումները փաստում են, որ ծիսերգը կատարվել է *հարսնաքերի* կամ, այլ կերպ ասած, *դոնրացեքի* ծեսի ժամանակ, երբ հարսին իր հայրական տնից վերցրած և արդեն եկեղեցուց վերադարձող հարսնուհիները մոտենում էին փեսայի դռան շեմին, ուր նրանց սովորաբար դիմավորելու էր դուրս գալիս փեսայի մայրը: Ահա հենց այստեղ՝ «շեմի ծես»-երին զուգահեռ, սովորաբար երգվում էր քննարկվող կատակերգը, որի կատարողները բացառապես փեսայի կողմի հարսնուհիներն էին:

Ծիսական գործողությունների շրթայում երգի կատարման մասին բազմաթիվ վկայություններ կան: Հարսնաքերի ծիսերգերի մասին հարուստ տեղեկություններ թողած՝ բանագետ-ազգագրագետ Սահակ Մովսիսյանը (Բենսեն)

նշում է, որ փեսայի շեմի առջև՝ դոնրացեքի ծեսին զուգահեռ, մի երիտասարդ երգում էր «Մեր թագվորին ինչ պիտեր», «Մեր թագվորին ծաղիկ պիտեր ծաղկունաց» երգերը, որից հետո երգվում էր «Թագվորամե՛ր, դուս արի» ուրախ կատակերգը.

Թագվորի մեր, դու՛ս արի,
Տես, քրզի ինչ ինք բերի,
Քրզի քֆրող ինք բերի,
Գլուխ քթվող ինք բերի,
Քրզի բամբող ինք բերի՛:

Արճակում նույնպես, ըստ ընդունված սովորության, երգը կատարվում էր *դոնրացեքի* ծեսին զուգահեռ²: Վանում «*Թագվորի մե՛ր, րյիւս արե*» կատակերգը կատարվել է ամուրի երիտասարդների (*միսկների*) խմբի կողմից, որոնք երգելով պար էին բռնում փեսայի մոր շուրջը՝ ոտքի դոփյուններով թնդացնելով գետինը³: Կատակերգի՝ Ջավախքից, Գեղարքունիքից, Թալիսից, Լոռուց, Բալուից և այլ ազգագավառներից գրառված տարբերակների դեպքում ևս մեծ մասամբ նշվում է դրանց կատարումը *դոնրացեքի* շեմային ծեսի ժամանակ:

Եթե հարսնաբերի ընթացքում երգվող օրինաբանական ձևերգերը կարող են երգվել ծեսի այլ փուլերում ևս, ապա «*Թագվորի մե՛ր, դու՛րս արի*» կատակերգի տեղը բավական կայուն է ծեսում: Հարաբերականորեն կայուն է նաև նրա առկայությունն ընդհանրապես հայոց հարսանեկան ծիսերգերի շրջայում. այս մասին վկայում է Հայաստանի ազգագրական ամենատարբեր շրջաններից գրառված՝ կատակերգի տարբերակների քանակը (ուսումնասիրությունը կատարելիս ձեռքի տակ ենք ունեցել կատակերգի 18 տարբերակ⁴):

«*Թագվորի մեր, դուրս արի*» կատակերգը տիպիկ իրավիճակային է: Առանցքային մոտիվը փեսամորն ուղղված կոչն է՝ դուրս գալու և դիմավորելու նորահարսին: Կատակերգի որոշ տարբերակներ նաև այլ նկարագրական մասեր ունեն, ուր խոսքային պատկերումներ են գտնում կատարվող ծիսական գործողությունները: Այսպիսին է, օրինակ, Սրվանձոյանցի գրառած տարբերակը.

Թագվորի մեր, դուրս էլի,
Քե ինչ վը ինչ եմ բիրե.
Քաղցր ու բաղարջով արե,
Արաղի փարջով արե,
Բարեկամներով արե:

1 Մովսիսյան 1972, 97, 109:

2 Ավագյան 1978, 68:

3 Տեր-Մկրտչյան 1970, 170:

4 «Թագվորի մեր, դուրս արի» կատակերգի տարբերակները տե՛ս հետևյալ աղբյուրներում. Սրվանձոյանց 1978, 263–264; Լալայան 1983, 161–162; Տեր-Մկրտչյան 1970, 170; Մովսիսյան 1972, 97, 109; Ավագյան 1978, 68; Գրիգորյան 1983, 197; Խաչատրյան 1999, 116; Գևորգյան 1999, 178; Թողաթյան 1986, 144; Բրուտյան 1985, 157; Ալահայտոյեան 2009, 115; Հայկունի 1906, 35, 39; Կամիտաս 1969, 3, 73; Հարությունյան և այլք 2015, 434–435. № 6 (513), 435. № 7 (514), Քաջբերունի 1901, 193–194:

Թագվորի մեր, դուրս էլի,
 Ճրագ մումերով արե,
 Բարեկամներով արե,
 Քավորկնիկով արե⁵:

Նկարագրական այս հատվածները բավական հարագատորեն են արտացոլում կատարվող ծիսական գործողությունները: Ազգագրական գրառումներում նշվում է, որ հարսին ու փեսային դիմավորելու դուրս եկած սկեսուրը սովորաբար մի մեծ ափսեի մեջ բերում էր բաղարջներ, շաքարահացեր, քաղցրեղեն, պտուղներ⁶:

Կատակերգի՝ շեմի ծեսերում գերակա դերակատարումը որոշակի վաղ հավատալիքային ընկալումներով է պայմանավորված: Բուն նպատակը՝ հումորի և զվարճության, ծիծաղի ու կենսուրախության մթնոլորտի ստեղծումն է ծիսական այս կարևորագույն պահին, երբ ի վերջո պետք է կատարվի հարսանիքի առանցքային իրադարձությունը՝ հարսի մուտքը փեսայի տուն: Եթե *հարսնարերի*, այսինքն՝ հարսի՝ հայրական տան շեմից դուրս գալու ծեսը սովորաբար լացերգերով էր ուղեկցվում, ինչը խորհրդանշում էր հարսի սիմվոլիկ մահը հայրական տանը, ապա փեսայի տան շեմի ծիծաղը պետք է հաստատեր հարսի «վերածնունդը»՝ անցումային ծեսին բնորոշ խորհրդանշական դրսևորումներով: Կատակերգը ծիծաղ է հարուցում, որն իր կենսաստեղծ և կենսահաստատ ուժով ամրագրում-խորհրդանշում է հարսի և նոր ընտանիքի ծնունդը⁷:

Սկսվածքային բանատողը

Հարսնաբերի փուլում առանձնահատուկ տեղ է գրավում փեսայի մոր կերպարը, որը սովորաբար իրավունք չուներ գնալու եկեղեցի, այլ մնում էր տանը՝ ստանձնելով նորապսակներին դիմավորելու պարտավորությունը: Սրանով պայմանավորված՝ այս ծեսի և՛ գովքերին, և՛ կատակերգերին բնորոշ ու ամենահաճախ հանդիպող կայուն բանատողը փեսամորն ուղղված դիմում-կոչն է՝ «*Թագվորի՛ մեր, դու՛րս արի*»⁸, որն, ըստ էության, իր մեջ ամփոփում է այս փուլի ծիսական առանցքային գործողությունը: Այս դիմում-կոչը հիմնատող է դառնում հատկապես կատակերգերում՝ հանդես գալով և՛ որպես երգի սկզբնատող, և՛ հարակրկնություններով իր վրա վերցնելով երգի իմաստային ծանրաբեռնվածությունը:

Հակառակ սկսվածքային բանատողի հարաբերական կայունությանը՝ այն որոշ տարբերակներում հանդես է գալիս փոփոխակներով: Երբեմն այդ տարբերակները չեն փոխում բուն բովանդակավորումը («*Հարսի կեսուր դուրս էլի*» , «*Վիր իլը հայ, վիր իլը, // Թննգնորը մեր վիր իլը*»⁹, ևն), սակայն

⁵ Սրվանձոյանց 1978, 263–264:

⁶ Տեն, օրինակ, Տեր-Մկրտչյան 1970, 170:

⁷ Ռուս բանագետ Վլադիմիր Պրոպը ծննդյան մի շարք հավատալիքների ու սովորույթների քննությամբ ցույց է տալիս, որ ժողովուրդը ծիծաղն ընկալել է որպես կենսաստեղծ հմայական միջոց [տե՛ս Пропп 1976, 189]:

⁸ Ալահայտոյեան 2009, 115:

⁹ Հարությունյան և այլք 2015, 435:

որոշ դեպքերում իմաստային նոր լիցք են հաղորդում՝ բացահայտելով ծիսական վաղնջական պատկերացումներ: Այսպես, երգի տարբերակներից մեկի սկսվածքային բանատողն ի հայտ է գալիս «Թագվորի մայր, բարի լոյս»¹⁰, ծեգի ողջույնի տարբերակով: Սկսվածքի ինքնատիպ մի օրինակ ենք գտնում նաև Հայկունու գրառած՝ Ալաշկերտի բարբառային տարբերակում, որը թագվորագովքերի ընդարձակ երգաշարի մաս է կազմում. «Եկ բարև, եկ բարև, / Թագորորին շար արև / Թագորորի մեր, դուս արի»¹¹:

Ծեգի ողջույնների առատությունը փեսայի շեմի ծիսերգերում հատկապես նկատելի է ծիսապաշտամունքային բնույթի բնագրերում, և դա ունի իր բացատրությունը: Եկեղեցուց վերադարձող հարսն ու փեսան ծագող արևի հետ են նույնացվում, և անկախ այն բանից, թե նրանց մուտքը փեսայի շեմ համընկնում էր արևածագին¹², թե ոչ, նրանց դիմավորում էին ծեգի ողջույն-բանաձևերով՝ պայմանավորված նոր սկսվող կյանքի իմաստաբանությամբ¹³: Ուշագրավ է հատկապես «Եկ բարև...» սկսվածքով տարբերակը, ուր կատակերգի սկզբնատողը հավանաբար փոխարինվել է այգի ողջույնի հայտնի ծիսերգի սկզբնատողերի («Էգ, բարև, էգ, բարև, / էգն արևուն Կեր բարև»)՝ փոփոխված տարբերակով. «Էգ, էք, այգ»՝ ծեգի ողջույնի կոչերը այս տարբերակում փոխարինվել են թագվորամորն ուղղված «ենկ» հրամայականով:

Գովքի ու ծաղրի մոտիվները

Տան շեմն անցումային այն գոտին է, որ բաժանում է «յուրային» և «օտար» տարածքները¹⁴: Փեսայի տան շեմի առջև կանգնած հարսը, որը մուտք գործելով պետք է դառնա յուրային, դեռևս օտար է և այդքանով՝ վտանգավոր ու կասկածելի: Ծիսական առումով, հարսի այս երկակի բնույթով է պայմանավորված քննարկվող կատակերգում նորահարսին երկակի՝ դրական և բացասական գծերով բնութագրող մոտիվների առկայությունը: Նորահարսին «բացասական» բնութագրող մոտիվները ծաղրական երանգ են ստանում փեսամոր կերպարի առնչությամբ, քանի որ հարսի հետագա դրական կամ բացասական պահվածքն անմիջականորեն անդրադառնում է սկեսրոջ վրա, հետևաբար «Թագվորի՛ մեր, դու՛րս արի» կատակերգում հարսնևորների խոսքերի հասցեատերը փեսայի մայրն է: Ծիսերգի՛ մեր ուսումնասիրած տարբերակներում միայն մի դեպքում է փեսայի մոր կողքին հիշատակվում նաև հայրը.

¹⁰ Թողլաթյան 1986, 144:

¹¹ Հայկունի 1906, 35:

¹² Վանում, օրինակ, ընդունված է եղել եկեղեցում պսակը արևածագից առաջ կատարել: Նորապսակները, արևի ծագելուն պես, դուրս էին գալիս եկեղեցուց, որպեսզի նորելուկ արևի ճառագայթները, նորապսակների վրա ընկնելով, նրանց նոր կյանք պարգևեն [Տեր-Մկրտչյան 1970, 169]: Ուշագրավ է, որ նույն՝ Վանի ավանդազրույցներից մեկում նորապսակները արևածագից առաջ են դուրս գալիս եկեղեցուց և նույն վայրկյանին քարանում են [Ղանալանյան 1969, 68]:

¹³ Վարդանյան 2017, 397–398:

¹⁴ Շագոյան 2011, 409:

Թաքվորի խեր, տուս արե,
Տե մենք քյե ինչ ենք պիրե,
Ոտըտ լվացող ենք պիրե,
Տունդ շենցուցող ենք պիրե¹⁵:

Մնացած բոլոր դեպքերում հարսնևորների երգային ակնարկները մի-միայն փեսամորն են ուղղվում, և երգի սյուժետային առանցք են դառնում հարսու սկեսուր սպագա փոխհարաբերությունները: Հարսին դրականորեն բնութագրող մոտիվները ընդգծում են նրա՝ հետագա հարգալից վերաբերմունքը փեսամոր հանդեպ («Ձեռքդ պագնող մը բերինք», «Գլուխդ քթվող մը բերինք», «Գլուխդ սանտրող մը բերինք», «Բապունդ տվող մը բերինք», «Ծամ խտրկող եմ բիրե», «Սուլեր շիտկող եմ բիրե», «Գլուխ լվացող եմ բիրե»): Սրան հակառակ, հարսին բացասականորեն բնութագրող մոտիվներում անխնա ծաղրով ներկայացվում են սկեսուրի՝ հարսի կողմից արհամարհանքի և անարգանքի արժանանալու մոտիվները. «Գլխիդ բամբող եմ բերե», «Մազեր պոկող եմ բերե», «Կլուխ դմպող իմ պերի», «Ծամիր՝ ջեբող իմ պերի», «Քու դուն՝ ավրող իմ պերի», «Մազերդ քաշող մը բերինք», «Քրզի քֆրող ինք բերի»):

Թեման բավական սիրված է բանահյուսության մեջ: Այն հաճախ է երգիծական կամ խրատական արտահայտումներ գտնում ժողովրդական գրույցներում, անեկդոտ-զվարճապատումներում և իրապատում հեքիաթներում: Ինչպես նկատում է Սարգիս Հարությունյանը՝ «*հարս-սկեսուր զույգը ժողովրդական ավանդության մեջ սովորաբար երկակի հակադրության ամենաբնորոշ դրսևորումներից է*»¹⁶:

Փեսայի շենը այն սահմանն է, որ պետք է հավետ միավորի այս «հակամարտող» զույգին մի հարկի տակ, և պատահական չէ, որ ծեսի հենց այս փուլում են հնչում հարս-սկեսուր փոխհարաբերություններին նվիրված երգերը: Այս առումով ուշագրավ է Սրվանձտյանցի գրառած երգիծական մի գրույց, ուր *շենի ծեսի* ժամանակ սկեսուրի և հարսի ցածրաձայն երգային երկխոսությունը անեկդոտային բնույթ է ստացել.

Երբ հարսը եկեղեցիէն փեսայի տունը կը բերեն, կեսուրը տան դրան առջև կ'ելնէ խաղալով հարսին դիմաց. հարսին գլուխը համբուրելու ժամանակ, զանի վախցնելու համար կ'ըստ.

*Երկաթ եմ ես,
Պողպատ եմ ես:*

Հարսն ալ կեսրոջ ձեռքը համբուրելով քողի տակէն կ'ըստ.

*Կեցիր մինչ ուրքս ձգեմ ՚ի ներս,
Երկաթ, պողպատ քամեմ, դու տեմ*¹⁷:

Այս զվարճապատում գրույցում ուշագրավն այն է, որ հարս-սկեսուր հա-

¹⁵ Ավագյան 1978, 68:

¹⁶ Հարությունյան 2000, 244:

¹⁷ Սրվանձտյանց 1978, 271:

կամարտությունը ներկայացվում է հենց շեմի ծեսի ժամանակ, երբ նրանք դեռ գտնվում են յուրային-օտար դիրքերում:

Համամարդկային այս թեման իր արտացոլումն է գտել նաև այլ ժողովուրդների հարսանեկան երգերում, ընդ որում, երբեմն շատ ավելի սուր՝ թշնամական արտահայտումներով¹⁸: Հայոց հարսանեկան ծիսերգերում թեև նմանատիպ ակնարկների չենք հանդիպում, սակայն սկեսուրից սպասվելիք վտանգի, ապագա փոխհարաբերությունների բարդության մասին մտավախություններ որոշ երգերում առկա են («*Հարսն վարթ ա, // Կիսուր դարդ ա*»¹⁹):

Կառուցվածքային տիպերը

Ինչպես նշեցինք, ծիսերգը բաղկացած է իրարամերժ՝ հարսին դրական և բացասական գծերով բնութագրող մոտիվներից, որոնց տեղաբաշխումը երգային բնագրերում նույնական չէ: Այս հակադիր մոտիվները ծիսերգի որոշ տարբերակներում տրամախոսական հակամարտության ձևով են կառուցվում, որոնք, անշուշտ, երգի առավել նախնական տարբերակներ են ներկայացնում²⁰:

Երգային երկխոսությունը տեղի է ունենում երկու կողմերի միջև, որոնք ծիսական յուրային-օտար հակադրություն են ներկայացնում: Ի տարբերություն *հարսնատի* երգերի, ուր ծիսական հակամարտող կողմերը տրամախոսական բնույթի կատակերգերում՝ երկու կողմի խնամիներն են, *շեմի ծիսերգեր*ում աղջկա կողմի խնամիները չեն հիշատակվում որպես տրամախոսող կողմ: Կատակերգի՝ Ջավախքում գրառված տարբերակում հակադիր կողմերը հարսին բերողները և փեսամոր հետ նրանց դիմավորողներն են, և եթե առաջինները գովում են նորահարսին, ապա երկրորդները՝ հակառակը.

Թագվորցիք շարունակում են.

Թագվորամե՛ր, դուս արի,
Դսի դռան դեմ արի.
Քու խաչ որդիդ էկեր է,
Տներդ ավլող բերեր է:

Մոր կողմինները.

Թագվորամե՛ր, դուս գնա,
Դսի դռան դեմ գնա,
Քու խաչ որդիդ էկեր է,
Մագդ փետող բերեր է²¹:

¹⁸ Ուշագրավ է, օրինակ, լատիշական հարսանեկան երգերից մեկը, ուր փեսայի մայրը անվանվում է «ուրիշի մայր», «ծխացող խողովակ»: Երգում անգամ հիշատակվում է, որ չար սկեսուրին պատժելու համար հարսի ճամպրուկի հատակում ճիպոտ է դրված [Միքեթ 1975, 191]:

¹⁹ Գրիգորյան 1983, 197:

²⁰ Տրամախոսությունը ծիսական բանահյուսության մեջ դիտվում է որպես հմայական խոսքի հնագույն տիպ, տե՛ս Круглов 1982, 50:

²¹ Լալայան 1983, 161–162:

Վանում գրառված տարբերակներից մեկում երկխոսող հակադիր կողմերը տղաներն ու աղջիկներն են: Տվյալ դեպքում յուրային-օտար հակամարտությունը դրսևորվում է յուրաքանչյուր խմբի սեռային պատկանելությամբ:

Տղաների խումբ

Քըզի մի խարս իմ պիրի,
Քը գոլխ բամկոդ իմ պիրի:

Աղջիկների խումբ

Քըզի մի խարս իմ պիրի,
Քը ոտ մաժող իմ պիրի²²:

Երկխոսական տարբերակներում գովքի և ծաղրի մոտիվների հաջորդական հակադիր գույգերը երբեմն կազմվում են բառախաղի միջոցով.

Թնդիրդ վատող բերեր է / Թնդիր կոխողդ բերեր է²³:
Քը աչք խանող իմ պիրի / Քը աչքիդ լուս իմ պիրի²⁴:

Սակայն միշտ չէ, որ երգի երկխոսական բնույթը պահպանվում է և կամ գովքի ու ծաղրական մոտիվներն ի հայտ են գալիս հաջորդաբար ու նույն համամասնությամբ: Որոշ տարբերակներում գերիշխող են գովքի մոտիվները, մյուսներում էլ լիովին բացակայում են դրանք, և ամբողջ կատակերգը ծաղրական բնույթ է ստանում: Վերջին տեսակի տարբերակները շատ հազվադեպ են և առավել սուր երգիծական բնույթ ունեն: Կատակերգի՝ Լոռիում գրառված նման մի տարբերակ արդեն իսկ սկսվածքային բանաստեղծի իր ինքնատիպ փոփոխակով փեսամորը ուղղված՝ ոչ թե ելքի կոչով, այլ համբերությամբ զինվելու հորդորով է սկսվում («*Թագվորի մեր, դիմացի, / Դիմացի, վայ, դիմացի*»²⁵):

Կառուցվածքային մեկ այլ տիպ է ներկայացնում Համշենում գրառված տարբերակը, ուր կատակերգը հստակ երկու մասի է բաժանվում: Առաջին մասում հարսնևորները գայթակղում են փեսայի մորը անհոգ և երջանիկ ապագայի հեռանկարով, որով ոգևորված՝ փեսայի մայրն իբրև թե դուրս է գալիս և վարդաջրով ցողում նորահարսին, այնուհետև երգի երգիծական շարունակությունը ծաղրում է խաբված սկեսուրին («*Վարդաջորդ շուր րար ներս, / Մագերդ քաշող մը բերինք*»²⁶):

Կատակերգի այն տարբերակները, որոնցում բացակայում է տրամախտությունը, աչքի են ընկնում երգի զարգացման ինքնատիպ եղանակով. որոշ տարբերակներում երգը սկսվում է հարսի գովքով և ավարտվում հետզհետև խտացող բացասական, ծաղրական մոտիվներով:

Ուշագրավ է ծիսերգի Վանա տարբերակը: Երգի առաջին հատվածը գովաբանում է հարսի գեղեցկությունը՝ ժողովրդական գովքի երգերին բնորոշ

²² Բրուսյան 1985, 157:

²³ Լալայան 1983, 161–162:

²⁴ Բրուսյան 1985, 157:

²⁵ Գևորգյան 1999, 178:

²⁶ Թողաքյան 1986, 144:

կայուն մակդիրներով (*վարթ ու ծաղիկ, մեխակ շուշան, սարի կաքյավ, սարի մարսայ, խօրօր ջէյրան*), նրա աշխատասիրությունն ու մաքրասիրությունը, սկեսուրին հարգելու և մեծարելու պատրաստակամությունը, և միայն երգի վերջին հինգ տողերում են գովքի մոտիվները փոխվում ծաղրականի²⁷: Նման կառուցվածք ունի նաև կատակերգի՝ Կոմիտասի գրառած տարբերակը. երգի չորս տներից առաջին երեքը ավարտվում են գովքի մոտիվով, չորրորդը՝ ծաղրական²⁸:

Իհարկե, երգի կառուցման վերոնշյալ սկզբունքը կատակերգի ոչ բոլոր տարբերակներին է բնորոշ: Գովքի և ծաղրի մոտիվները մի շարք կատակերգերում ի հայտ են գալիս տարերայնորեն՝ առանց որևէ սկզբունքային օրինաչափության:

Ետհարսանեկան կենցաղի արտացոլումը

Շեմի ծիսերգերում լայնորեն կենցաղավարող *«Թագվորի մեր, դուսարի»* կատակերգը, ուրախ-երգիծական բնույթ ունենալով հանդերձ, ենթատեքստում խրատական է: Թվարկելով բոլոր այն լավ և դրական սպասելիքները, որ փեսայի ընտանիքն ունի նորահարսից (*«Տունդ շենցուցող ենք պիրե»*²⁹)՝ մինևույն ժամանակ, կատակային եղանակով հիշվում են նաև նրանք, որ կարող են նորաստեղծ ընտանիքի դժբախտության պատճառ դառնալ (*«Քու դուն՝ ավրող իմ պերի»*³⁰):

Դրականների մեջ քանակապես գերակշռում են կենցաղային այն պարտավորությունները, որոնք պետք է ստանձնի հարսը՝ թեթևացնելով սկեսուրի հոգսը: Կենցաղային որոշակի պարտավորությունների ստանձնումը նորահարսի կողմից ծիսականորեն կանոնակարգված բնույթ էր կրում և մաս կազմում ետամուսնական շրջանի հարսանեկան սովորույթների: Ազգագրական գրառումները փաստում են, որ եթե ամուսնության սկզբնական շրջանում նորահարսը համեմատաբար ավելի թեթև կենցաղային պարտավորություններ էր ստանձնում՝ տան տղամարդկանց ոտքերը լվանալ (հմմտ. վերը հիշված՝ փեսահորն ուղղված բանատողերը), ձեռքերին ջուր լցնել, գուլպաները հագցնել, տունը ավելել, ջուր բերել³¹, ապա հետագայում հարսի պարտավորությունները հետզհետե շատանում էին: Կատակերգում թվարկվող պարտավորություններն ընդգրկում են գրեթե բոլոր այն ոլորտները, որոնք ըստ հայ ավանդական ընտանեկան հարաբերությունների՝ բաժին էին ընկնում տան երիտասարդ հարսներին (*«Եմիշ ժողվող եմ բիրե», «Կարկրան արող եմ բիրե, / Մոլեր շիրկող եմ բիրե, / Ոչխար կթող եմ բիրե, / Բորդի գող եմ բիրե, / Ճախրակ մանող եմ բիրե»*³², նն):

Հարսի պարտավորությունների թվարկումը ընդարձակ մոտիվաշարեր է առաջացնում, որոնք կրկնվում են յուրաքանչյուր հաջորդ դիմում-կոչից հետո:

²⁷ Տեր-Մկրտչյան 1070, 170:

²⁸ Կոմիտաս 1969, 73:

²⁹ Ավագյան 1978, 68:

³⁰ Խաչատրյան 1999, 116:

³¹ Շագոյան 2011, 510–515:

³² Սրվանձոյանց 1978, 263–264:

Որպես հարսի ապագա պարտավորություններ՝ թվարկվում են նաև կար անելը, հաց թխելը, վացք անելը, տաշտ ավելը, բուրդ գզելը, իլիկ մանելը, աման վանալը և բազում այլք³³:

Փեսամոր բեռը թեթևացնող՝ կենցաղային նման պարտավորությունների ստանձնումը հղի է մեկ այլ վտանգով. այն կարող է հանգեցնել տան մեջ նորահարսի դերի մեծացմանը՝ ի հաշիվ սկեսուրի դերի նվազման: Նման դեպքերում ժողովուրդը նախապես սկեսուրին խորհուրդ է տալիս «շերեփը չզիջել» հարսին, ինչը պատկերավոր լեզվով նշանակում է՝տան կենցաղի կառավարման դեկը իր ձեռքում պահել. («Շերեփի իլոդ ենք բերել, / Բալնիքի առնող ենք բերել, / Տեղդ գրավող ենք բերել»³⁴):

Եզրահանգումներ

Այսպիսով, տեսնում ենք, որ փեսայի շեմի ծեսերի ընթացքում լայնորեն կենցաղավարող «Թագվորի՛ մեր, դու՛րս արի» կատակերգը իրավիճակային է, որոշ տարբերակներում՝ նաև նկարագրական. սրանով էլ պայմանավորված է նրա կատարման կայունությունը հարսանեկան ծիսական շրջայում: Կատակերգը լավագույնս արտահայտում է շեմային իրավիճակին բնորոշ՝ յուրային-օտար հակադրությունը, որով պայմանավորված՝ երգային տրամախոսություն է ծավալվում ծիսական հակադիր կողմերի միջև:

Կատակերգի առանցքում հարս-սկեսուր բանահյուսական սիրված հակադրագույցի ապագա փոխհարաբերությունների պատկերումն է, ուր հակասական բնութագիր է ստանում դեռևս «օտար» տարածքում գտնվող հարսի կերպարը, ծավալվում են հարսին գովող և երգիծող մոտիվների ընդարձակ շարքերը: Ծիսական հակադրությունը առավել ակնհայտ է երգերի տրամախոսական տարբերակներում, ուր հիշյալ մոտիվները հնչում են հակադիր խմբերի երգային հատվածներում:

Լինելով երգիծական բնույթի՝ կատակերգը, մինևույն ժամանակ, խրատական ենթատեքստ ունի, որով հարսանքավորները խոսքային մակարդակում ամրագրում են կենցաղային և բարոյական այն դերակատարումը, որ հարսը պետք է ստանձնի փեսայի տանը՝ երջանկացնելով և շենացնելով նոր օջախը, կամ, հակառակ դեպքում, դժբախտացնելով այն:

Կատակերգը բացահայտում է ետհարսանեկան կենցաղի պատկերը և բավական հարուստ նկարագիր է պարունակում հայ ավանդական ընտանեկան հարաբերություններում հարսի ունենալիք պարտականությունների մասին:

³³ Հարությունյան և այլք 2015, 435:

³⁴ Գևորգյան 1999, 178:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱԼԱՀԱՅՏՈՅԵԱՆ 2009

Ալահայտոյեան Պ.Հ., Բալուի (և տարածաշրջանի) երաժշտական-ազգագրական հասարքածոյ, Կլենտէյ, Գալիֆորնիա, «Իրազարկ», 2009:

ԱՎԱԳՅԱՆ 1978

Ավագյան Ս.Մ., Արճակ // ՀԱԲ, հ. 8, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1978:

ԲՐՈՒՏՅԱՆ 1985

Բրուտյան Ա. Հ., Ռամկական մրմունջներ, Երևան, «Սովետական գրող», 1985:

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ 1983

Գրիգորյան Ռ. Հ., Գեղարքունիք // ՀԱԲ, հ. 14, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1983:

ԳԵԻՈՐԳՅԱՆ 1999

Գևորգյան Թ. Հ., Լոռի (Տաշիր-Ձորագետ), ՀԱԲ, հ. 20, Երևան, «Գիտություն», 1999:

ԹՈՌՆԱԲՅԱՆ 1986

Նշխարներ Համշենի և Տրապիզոնի բանահյուսության (ժողովեց, կազմեց և ծանոթագրեց Բ. Գ. Թորնաբյանը), Երևան, ԵՊՀ հրատ., 1986:

ՀԱՅԿՈՒՆԻ 1906

Հայկունի Ս. (հավաքող), Ժողովրդական երգ, առած, ասած, հանելուկ, երգում, օրհնանք, անեծք և այլն // Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հ. 2, Մոսկուա-Վաղարշապատ, Լազարեան ճեմարան արևելեան լեզուաց, 1906:

ԼԱԼԱՅԱՆ 1983

Լալայան Ե. Ա., Երկեր, հ. 1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1983:

ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ 1999

Խաչատրյան Ռ. Հ., Թալին // ՀԱԲ, հ. 19, Երևան, «Գիտություն», 1999:

ԿՈՄԻՏԱՍ 1969

Կոմիտաս, Երկերի ժողովածու, հ. 3. Խմբերգեր (խմբագրեց՝ Ռ. Ա. Աթայան), Երևան, «Հայաստան», 1969:

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ 2000

Հարությունյան Ս. Բ., Հայ առասպելաբանություն, Բեյրութ, «Վահե՛ Սէթեան», 2000.

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ և այլք 2015

Միկս. հայոց բանահյուսական մշակույթը, կազմողներ՝ Ս. Բ. Հարությունյան (գլխ. ղեկավար), Է. Հ. Խենցյան, Մ. Հ. Խենցյան, Ա. Կ. Պողոսյան, Երևան, «Գիտություն», 2015:

ՄՈՎՄԻՍՅԱՆ 1972

Մովսիսյան Ս. Մ. (Բենսե), Հարք (Մշո Բուլանըխ) // ՀԱԲ, հ. 3, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1972:

ՇԱԳՈՅԱՆ 2011

Շագոյան Գ. Հ., «Յոթ օր, յոթ գիշեր». Հայոց հարսանիքի համայնապատկեր, Երևան, «Գիտություն», 2011:

ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ 2017

Վարդանյան Ն. Խ., Ծիսապաշտամունքային մոտիվները փեսայի շեմին կատարվող հարսանեկան ծիսերգերում // «Կանառ». գիտական տարեգիրք, Երևան, 2017, «Զանգակ», 395–400:

ՄՐՎԱՆՉՏՅԱՆՑ 1978

Մրվանձտյանց Գ. Հ., Երկեր, հ. 1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1978:

ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉՅԱՆ 1970

Տեր-Մկրտչյան Ե. Կ., Վանեցոց հարսանիքը // ՀԱԲ, հ. 1, Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1970:

ՔԱԶԲԵՐՈՒՆԻ 1901

Քաջբերունի, Հայկական սովորություններ // Ազգագրական հանդես, VII–VIII, Թիֆլիս, տպարան Կ. Մարտիրոսեանցի, 113–204:

ЛИГЕРЕ 1975

Лигере М., Влияние обрядности на создание поэтических образов в латишских народных песнях свадебного цикла // Проблемы фольклора (отв. ред. Н. И. Кравцов), Москва, «Наука», 1975, 184–190.

КРУГЛОВ 1982

Круглов Ю. Г., Русские обрядовые песни, Москва, «Высшая школа», 1982.

ПРОПП 1976

Пропп В. Я., Ритуальный смех в фольклоре // Фолклор и действительность. Избранные статьи, Москва, «Наука», 1976, 175–204.

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ՀԱԲ Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն

ԱՄՓՈՓԱԳՐԵՐ

Ն. Խ. Վարդանյան

*Հնագիտության և ազգագրության հնարհիտուր
Երևանի պետական համալսարան*

«Թագվորի՛ մեր, դու՛րս արի» հարսանեկան կատակերգի հորինվածքը և գործառնականությունը ծեսում

Հիմնաբառեր՝ հարսանեկան ծիսերգեր, շեմի ծեսեր, կատակերգ, կառուցվածք, գովք, ծաղր, հարս, սկեսուր:

Իսնդրո առարկա կատակերգի 18 տարբերակների հիման վրա բացահայտվում են երգերի հորինվածքային առանձնահատկությունները, քննվում կառուցվածքային տիպերը, մոտիվների տեղաբաշխման յուրահատկությունները տարբերակներում, ինչպես նաև՝ ծիսերգերի գործառնականության յուրահատկությունները ծիսական համատեքստում: Կատակերգի երգիծանքի առանցքում հարս-սկեսուր բանահյուսական հայտնի հակադրագույզն է, ըստ այդմ այն, ուրախ-երգիծական բնույթ ունենալով հանդերձ, ենթատեքստում նաև խրատական է: Ծիսերգում իրենց խոսքային ամրագրումներն են գտնում ետհարսանեկան կենցաղի մանրամասները: Ծաղրական մոտիվները հաճախ կառուցվում են գովքի մոտիվների համաբանությամբ, դրանց ծաղրանմանական ճանապարհով՝ ստեղծելով իրար հակադրվող հաջորդական մոտիվներ:

*N. Kh. Vardanyan, PhD
Institute of Archaeology and Ethnography
Yerevan State University*

Composition and Functionality of Wedding Joke Song “Mother of Groom, Come out” in Ceremony

Keywords: wedding ceremonial songs, threshold ceremonies, joke song, structure, praise, mockery, daughter-in-law and mother-in-law.

The article discusses the beloved joke song starting with the phrase “Mother of groom, come out” (Թապվորի՛ մեր, դու՛րս արի – Tagvori mer, durs ari), prominent among wedding ceremonial songs with its widespread presence and number of versions. The ceremonial song was performed during the ceremony of bringing the bride to the groom’s house, in front of the groom’s door in parallel with the threshold ceremonies. Both the singing time and the starting phrase of the joke song are quite stable.

Within the framework of this report, 17 versions of the joke song are discussed. The study goes the way of discovering compositional peculiarities of songs and discusses the structural types and idiosyncrasies of motive distribution in the versions, as well as the functionality peculiarities in ceremonial context.

The threshold of the house is the transitional area, which divides “familiar” and “foreign” areas. The bride standing in front of the groom’s house is still foreign and as such is dangerous and suspicious. This is the reason of contradicting motives characterizing the bride: positive as someone “bringing prosperity to the groom’s house” and negative as someone “ruining/destroying the house”. In some versions of the ceremonial song, these opposing motives are built in the form of dialectic contradictions, which certainly represent older versions of the song. The singing dialogue occurs between opposite parties, representing ceremonial opposition between familiar and foreign. The motives of praise and mockery are distributed differently in the versions of the joke song, creating various structural types.

The couple – daughter-in-law/mother-in-law – famously antagonistic in folklore, is the axis of the satire in the song. Although the satirical allusions of the song characterize the daughter-in-law, the target of satire is the mother-in-law.

In spite of the happy and satirical nature, the joke song has a didactic subtext. The ceremonial song verbally establishes the details of the daily routine after the wedding, the duties that the bride has to assume in the new house, and hints at the neglect of duties, which can have undesired consequences. The satiric motives are often built analogous to the motives of praise, parodying them and creating sequential opposing motives.

*Н. Х. Варданян, к. ф. н.
Институт археологии и этнографии
Ереванский государственный университет*

Композиция и функциональность в ритуале шутливой свадебной песни «Мать жениха, выходи»

Ключевые слова: свадебные обрядовые песни, пороговые ритуалы, шуточная песня, структура, похвала, издевательство, невестка и свекровь.

В статье рассматривается пользовавшаяся популярностью шуточная песня, начинающаяся фразой «Мать жениха, выходи» (Թապվորի՛ մեր, դու՛րս արի – Tagvori mer, durs ari). Песня исполнялась во время свадебной церемонии, когда невеста должна была переступить порог жениха. Время исполнения песни и ее стартовая фраза оставались неизменными.

В рамках данной статьи обсуждаются 17 вариантов этой шуточной песни с их композиционными особенностями, структурными типами и функциональными особенностями в ритуальном контексте.

Порог дома – это переходная грань, разделяющая «свое» и «чужое» пространство. Невеста, стоящая перед домом жениха, пока чужая и, как таковая, она вызывает опасения и подозрения. Это являлось причиной противоречивых мотивов – позитивного, «приносящего процветание дому жениха» и отрицательного, как «разрушающего дом». В ряде вариантов песни эти противоположные мотивы представлены в форме диалектических противоречий, что, безусловно, имеет место в более старых версиях песни. Диалог происходит между противоположными партиями, представляя собой ритуальную оппозицию между своими и чужими. Мотивы похвалы и высмеивания по-разному представлены в версиях шуточной песни, создавая различные структурные типы.

Антагонистическая фольклорная пара – невестка/свекровь – является сатирическим стержнем песни. Хотя и сатирические мотивы относятся к характеристике невестки, но объектом высмеивания является свекровь.

Несмотря на веселый и сатирический характер, шуточная песня имеет также дидактический подтекст. В ритуальной песне говорится об обязанностях невестки в новом доме, пренебрежение которыми чревато нежелательными последствиями. Сатирические мотивы находят отражение в пародировании и создании бинарных противоположностей.

ՅԵՂԻՆԱԿՆԵՐ

Աղայան Սոսե Հայկազի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի ճարտարապետ-հետազոտող
soseh.aghaian@gmail.com

Բաբայանյան Աստղիկ Ալեքսանդրի

պարմևական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի գիրաշխատող
babajyanastghik@yahoo.com

Բորոխյան Արսեն Ալեքսանդրի

պարմևական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի փոխտնօրեն, Վաղ հնագիտության բաժնի առաջատար գիրաշխատող, Երևանի պետական համալսարանի Հնագիտության և ազգագրության ամբիոնի դոցենտ
arsenbobokhyan@yahoo.com

Գրիգորյան Ավետիս Լորիսի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի կրթներ գիրաշխատող
grigoryan.avetis.9@gmail.com

Դալայան Տորք Սամվելի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Բանասիրության րեսության և պարմության բաժնի վարիչի պաշտոնակատար
torqdal@yahoo.com

Իսաչատուրեան Նայիրի Յարութինի

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի Գիրացոցադրական բաժնի վարիչ
n.khatchadourian@gmail.com

Հարությունյան Տաթևիկ Էդվարդի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության բաժնի ավագ լաբորանտ
tatevharutyunyan@yahoo.com

Հովսեփյան Ռոման Աղասու

կենսաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Հասկենասարանության իմբի ավագ գիրաշխատող
roman.hovsepyan@iae.am

Մարտիրոսյան Արսեն Աշոտի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի ավագ լաբորանտ
arsen-martirosyan-1989@mail.ru

Միրիջանյան Դիաննա Հրաչյայի

պատմական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Միջնադարյան Հայաստանի հնագիտության բաժնի գիրաշխատող
dianamirijanyan@gmail.com

Միքայելյան Անահիտ Գագիկի

Սերգեյ Փարաջանովի թանգարանի գիրաշխարհող
anahitam@mail.ru

Մուրադյան Հայկուհի Մանվելի

Երևանի պետական համալսարանի Մշակութաբանության ամբիոնի ասպիրանտ
Haykuhi.muradyan@ysu.am

Նալբանդյան Աննա Նորայրի

Երևանի պետական համալսարանի Մշակութաբանության ամբիոնի ասպիրանտ
nalbandyananna@yahoo.com

Շախմուրադյան Մարիամ Սամվելի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության
բաժնի ավագ լաբորանտ, ասպիրանտ
mariam.shakhmuradyan@gmail.com

Զուհարյան Ալեքսան Կարենի

երկրաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության բաժնի գիրաշխարհող
lyosh777@gmail.com

Վասիլևա Ելենա Եվգենիի

Ռուսաստանի Գիտությունների ակադեմիայի Հնագիտության ինստիտուտի
կրպետ գիրաշխարհող, ասպիրանտ
vasilieva.elena.ivanovo@gmail.com

Վարդանյան Բենիկ Վարդանի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Վաղ հնագիտության
բաժնի կրպետ գիրաշխարհող, ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական
հետազոտությունների կենտրոնի հայցորդ
vbenik@yahoo.com

Վարդանյան Նվարդ Խաչատուրի

բանասիրական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և
ազգագրության ինստիտուտի Բանասիրության տեսության և պատմության
բաժնի գիրաշխարհող, Երևանի պետական համալսարանի Հայ գրականության
պատմության ամբիոնի դոցենտ
nvardv@yahoo.com

Ֆրանկլին Քեթրին Ջեյն

մարդաբանության թեկնածու, Պատմության, անտիկ ուսումնասիրությունների
և հնագիտության ֆակուլտետ, Բիրբեքի համալսարան, Լոնդոն
(Department of History, Classics and Archaeology, Birkbeck University of London)
kathryn.j.franklin@gmail.com

Անդրիկյան Արման Գևորգի

ՀՀ ԳԱԱ Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի Սփյուռքի
հետազոտությունների բաժնի լաբորանտ
armanandrikian@gmail.com,

CONTENTS

PREHISTORICAL SOCIETIES

- A. A. Bobokhyan**
Vishap Stelae according to Archival Materials of Atrpet 8
- M. S. Shakhmuradyan**
Structure and Forms of ‘Desert Kites’ 21
- A. K. Juharyan**
Principles of Using Obsidian on the Territory of the Republic of Armenia
in the Bronze Age according to the Data of pXRF Analysis 36
- T. E. Harutyunyan**
Chronology and Typology of the Newly Discovered Pins of the Karashamb Site 47
- B. V. Vardanyan**
Issues of Sociodemographic Differentiation for the Late Bronze Age in the Territory
of Kura-Arax Mesopotamia according to the Lchashen Cemetery (16–13th cc. BC) 77
- Roman Hovsepyan**
Plant Remains From Classical Period Jar-Burials
in the Mastara–3 Archaeological Site (Republic of Armenia) 79

MIDDLE AGES

- T. S. Dalalyan**
Some Notes on Conceptual Thoughts Pertaining
to the Musical Instruments in the 13th Century 92
- D. H. Mirijanyan, S. H. Aghayan**
Some Observations about the Gntouni Princely House’s Domains
according to the Gravestone Inscriptions and Historiographic Sources 106
- A. L. Grigoryan**
Sotk section of the Dvin-Partav Trade Route 117
- Astghik Babajanyan, Kathryn Franklin**
Medieval cultural landscape in Vayots Dzor in the context of the Silk Road 125
- A. A. Martirosyan**
On the Economic Component of Household Stone Production Objects
Found from the Dashtadem Fortress 137
- E. E. Vasileva**
Archaeological Study of Churchyards and Monastic Necropolises in Russia Today 148

TRADITIONAL RITUAL AND FOLKLORE

- N. Kh. Vardanyan**
Composition and Functionality of Wedding Joke Song
“Mother of Groom, Come out” in Ceremony 160
- N. H. Khatchadourian**
Interaction and Interpenetration of Different Music Folklore Genres
in Armenian Folk Lullabies 173

SOVIET AND POST-SOVIET PERIODS' SOCIAL ANTHROPOLOGY AND CULTURAL STUDIES

A. G. Mikayelyan Ethnography of Prison Based on Parajanov's Works	186
H. M. Muradyan «Houses of culture» in Soviet and Post-Soviet Times: Semantic and Functional Transformations and Heredity	194
A. N. Nalbandyan Turkish Cultural Policy in Georgia	204
DIASPORA ISSUES	
A. G. Andrikyan The Current State of K. Pols Patriarchy	215
Information about authors	224

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРВОБЫТНЫЕ ОБЩЕСТВА

А. А. Бобохян Вишапойдные стелы согласно архивным материалам Атрпета	8
М. С. Шахмурадян Структура и формы «пустынных змей»	21
А. К. Джугарян Принципы утилизации обсидиана в эпоху бронзы по данным рXRF анализа образцов с территории РА	36
Т. Э. Арутюнян Хронология и типология новонайденных карашамбских булавок	47
Б. В. Варданян Вопросы палеодемографических исследований в эпоху поздней бронзы Куро-араксского междуречья по материалам лчашенского могильника (16–13 вв. до н. э.)	65
Р. А. Овсепян Растительные остатки из карасных захоронений античного периода археологического памятника Мастара–3 (Республика Армения)	79

СРЕДНЕВЕКОВЬЕ

Т. С. Далалян Некоторые замечания к мировозренческому восприятию музыкальных инструментов в 13-ом веке	92
Д. Гр. Мириджанян, С. А. Агаян Некоторые замечания о владениях княжеского рода Гнтуни согласно надгробным надписям и историографическим источникам	106
А. Л. Григорян Соткский участок торгового пути Двин-Партав	117

Астхик Бабаджанян, Кэтрин Франклин

Средневековый культурный ландшафт в Вайоц Дзоре
в контексте Шелкового пути

125

А. А. Мартиросян

Об экономическом компоненте бытовых каменных производственных
предметов найденных из раскопок крепости Даштадем

137

Е. Е. Васильева

Археологическое изучение городских и монастырских некрополей
в России сегодня

148

ТРАДИЦИОННЫЙ РИТУАЛ И ФОЛЬКЛОР

Н. Х. Варданян

Композиция и функциональность в ритуале шутилой свадебной песни
«Мать жениха, выходи»

160

Н. А. Хачатурян

Взаимодействие и интерпенетрация разных музыкальных
фольклорных жанров в армянских народных колыбельных

173

СОЦИАЛЬНАЯ АНТРОПОЛОГИЯ И КУЛЬТУРОЛОГИЯ СОВЕТСКОГО И ПОСТСОВЕТСКОГО ПЕРИОДОВ

А. Г. Микаелян

Тюремная этнография согласно произведениям Параджанова

186

А. М. Мурадян

«Дома культуры» в советский и постсоветский период:
семантические и функциональные преобразования и наследие

194

А. Н. Налбандян

Культурная политика Турции в Грузии

204

ДИАСПОРАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ

А. Г. Андрикян

Современный статус Константинопольского патриархата

215

Сведения об авторах

224

ՀԱԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԵՒ
ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
3

Ձևավորումը և էջադրումը՝
Արթուր Հարությունյանի

ISBN 978-9939-9178-9-4

9 789939 917894